

πρώτον τῆς ζωῆς σπερματικὸν κύτταρον ἐμβλέπω ἐν αὐτῷ μίαν ἰδέαν παρακολουθοῦσαν τὴν ἁρμονικὴν ἀνάπτυξιν καὶ συντήρησιν τοῦ σώματος μέχρι τῆς διὰ τοῦ θανάτου καταπαύσεως καὶ διαλύσεως τῶν ὀργανικῶν καὶ ζωϊκῶν λειτουργιῶν του. Ἡ ἰδέα αὕτη δὲν εἶνε οὔτε χημικὴ οὔτε φυσικὴ τις ἀρχή, ὁ δὲ ὕλισμος ὁ ἐπιχειρῶν νὰ ἐπεξηγήσῃ πάντα τὰ φαινόμενα οὐδεμίαν δύναται νὰ μοι δώσῃ περὶ αὐτῆς ἐξήγησιν. Πόθεν ἄρα ἔρχεται ἡ ζωϊκὴ ἰδέα καὶ ἀπὸ τίνος σημείου ἐκπορεύεται; ποῖον εἶνε τὸ πρῶτον καὶ τὸ ἀπώτατον αὐτῆς αἴτιον; Ἄμα ἐπεγείρω τὰ ζητήματα ταῦτα ἡ πειραματικὴ ἐπιστήμη μ' ἐγκαταλείπει, διότι δὲν εἶμαι εἰς θέσιν νὰ προβῶ εἰς τὴν μελέτην αὐτῶν δια πραγματικῶν παρατηρήσεων καὶ πειραμάτων ἢ διὰ χημικῶν καὶ φυσικῶν ἐκζητήσεων. Δύναμαι βεβαίως νὰ προχωρήσω εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ζητημάτων τούτων, ἀλλὰ τότε εἰσέρχομαι εἰς τὴν σφαῖραν τῶν φιλοσοφικῶν καὶ μεταφυσικῶν ἐπιστημῶν, δὲν εἶμαι πλέον ὁ φυσιοδίφης ὁ διὰ τῆς πειραματικῆς παρατηρήσεως βαίνων πρὸς ἀνίχνευσιν τῆς ἀληθείας, αἱ δὲ γνώμαι καὶ δοξασίαι μου δὲν περιβάλλονται πλέον τὸ κῦρος ἀκριβῶν καὶ θετικῶν ἐκζητήσεων, διότι εὐρίσκομαι ἐκτὸς τῆς περιφερείας καὶ τῆς ἁρμοδιότητος τῶν φυσικῶν καὶ φυσιολογικῶν ἐπιστημῶν. »

Ἴδου τὰ ὅρια τῶν φυσικῶν καὶ ἀκριβῶν ἐπιστημῶν διαγραφόμενα ὑπὸ τοῦ Κλαυδίου Βερνάρ. Οὔτε αἱ χημικαὶ οὔτε αἱ φυσικαὶ οὔτε αἱ βιολογικαὶ ἐπιστήμαι ἔχουσιν ἁρμοδιότητά τινα πρὸς ἐπίλυσιν τῶν περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ οὐσίας τῶν ὄντων προβλημάτων. Οἱ ἰατροὶ, οἱ φυσιολόγοι, οἱ τοὺς νόμους τῆς φύσεως ἀναδιφῶντες καὶ ἀνιχνεύοντες, δύνανται νὰ μορφώσωσι πεποιθήσεις ἐπὶ θρησκευτικῶν καὶ μεταφυσικῶν ζητημάτων, ἀλλ' αἱ πεποιθήσεις των αὐταὶ οὐδὲν ἔχουσιν ἐπιστημονικὸν κῦρος, διότι φιλοσοφοῦσιν ἐπ' αὐτῶν ἢ πιστεύουσιν ὡς ὁ φιλόσοφος, ὁ φιλόλογος, ὁ καλλιτέχνης, ὡς ὁ ἀπλούστατος τῶν ἐργατῶν· ὁ δὲ

Ἐκελ κηρύσσων τὸν ὕλισμόν ὡς νέαν πίστιν πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν θρησκευτικῶν τῆς ἀνθρωπότητος πεποιθήσεων, παρεσύρετο ὑπὸ τῆς ἀληθείας εἰς τὸ σημεῖον, εἰς ὃ μᾶς ὀδηγοῦσιν αἱ ἐμβριθεῖς τέχναις καὶ μελέται τῶν ἐξόχων τῆς φύσεως ἐρμηνευτῶν.

Καὶ πρὸ τοῦ Κλαυδίου Βερνάρ ὁ ἐπιφανὴς καθηγητῆς τῆς Ἀημείας τῶν ὀργανικῶν σωμάτων Chevreul ἐν τῷ συγγράμματί του περὶ τῆς ἱστορίας τῶν χημικῶν γνώσεων ἔθετο τὰ ὅρια τῶν φυσικῶν καὶ φυσιολογικῶν ἐπιστημῶν. « Αἱ ἐπιστῆμαι αὗται, λέγει ὁ Chevreul, ἀνερευθῶσι τὰ πράγματα ἐφ' ὅσον δύνανται νὰ ὀδηγηθῶσιν ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν φαινομένων. Πέρα τούτων διανοίγεται τὸ στάδιον τοῦ ἀπείρου, ἐξ οὗ διαβλέπονται νέοι οὐρανοὶ ἀληθειῶν, νέοι τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ὀρίζοντες. Ἐπὶ τῶν ἀληθειῶν τούτων αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι οὐδὲν νὰ βεβαιώσωσι καὶ οὐδὲν ν' ἀρνηθῶσι δύνανται, καθ' ὅσον οὔτε ζυγίζονται οὔτε καταμετροῦνται οὔτε εἶνε ἐπιδεικτικαὶ ἀκριβοῦς καὶ ἀριθμητικοῦ ὀρισμοῦ. Ἐπὶ παντὸς σημείου τῆς ἀπεράντου σφαίρας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐμφανίζονται αἷτια μυστηριώδη ὅλως ἀκατάληπτα καὶ ἀνεξιχνίαστα πρὸ τῶν ὁποίων ὁ ἰγνηλάτης τῆς φύσεως ἀναγκάζεται νὰ διακόψῃ πᾶσαν περαιτέρω ἐκζήτησιν. Αἱ ἐπιστῆμαι αὗται ἀναγνωρίζουσι μὲν ὅτι ἐκτὸς τῶν φαινομένων ὑπάρχει καὶ εἰς πρῶτος καὶ ἀπώτατος λόγος, ἀλλ' ἐπὶ τούτου οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀρμοδιότητα ὅπως ἐπεκτείνωσι τὰς ἐρεῦνας των. Διὰ τὸν ὕλιστήν, ἐξακολουθεῖ λέγων ὁ Chevreul, Θεὸς δὲν ὑπάρχει· ἔχει καλῶς. Ἀλλ' ἡ πρότασις αὕτη εἶνε ἐν δόγμα, εἶνε βεβαιώσις ἐκ τῶν προτέρων, εἶνε πίστις μηδὲν ἔχουσα κοινὸν μετὰ τῶν φυσικῶν καὶ πειραματικῶν ἐπιστημῶν. Ἐὰν ἐπ' τοῦ ζητήματος τούτου θελήσωμεν νὰ ἐφαρμόσωμεν τὴν πειραματικὴν μέθοδον, θὰ φθάσωμεν ἀναγκαίως εἰς ἐναντίον συμπερασμα. Ὁ φυσιοδίφης ἐκζητεῖ ἐπὶ παντὸς γεγονότος τὸ αἷτιον

τὸ δυνάμενον νὰ παραγάγῃ τὸ μελετώμενον γεγονός. Εὐρισκό-
μενος ἐνώπιον μιᾶς μηχανῆς ἀναγκάζει ταύτην ὡς παραχθεῖσαν
ἐξ ἑνὸς αἰτίου δυνάμενου νὰ ἐπιφέρῃ τὴν συναρμολόγησιν τῶν
διαφόρων ἐργαλείων ἐξ ὧν ἡ μηχανὴ σύγκειται. Εὐρισκόμενος
ἐνώπιον τῶν διακηρτικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων ὁ φυσιοδίφης
πρέπει ἀναγκαστικῶς νὰ παραδεχθῇ τὴν ὑπαρξιν αἰτίου δυνάμενου
νὰ παραγάγῃ νοητικὰς δυνάμεις· δὲν θὰ κατανοήσῃ ἴσως τὴν
φύσιν καὶ τοὺς χαρακτῆρας τοῦ αἰτίου, ἀλλὰ θέλων νὰ ἐφαρ-
μόσῃ τὴν πειραματικὴν μέθοδον θεὸν νὰ παραδεχθῇ τὴν ὑπαρξιν
αὐτοῦ. Καὶ ἐὰν τὸ αἶτιον τοῦτο εἴνε ἀκατάληπτον ἢ ἀνεπίδεκτον
πειραματικῶν παρατηρήσεων, δὲν θὰ ἀποτελέσῃ βεβαίως ἀντι-
κειμένον ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ἀλλ' οὐχ ἧττον εἴνε βέβαιον ὅτι
ἡ πειραματικὴ μέθοδος ἀντὶ νὰ ἐπικυρώσῃ τὰς βεβαιώσεις τοῦ
ὕλιστοῦ μᾶς ὁδηγεῖ εἰς αἶτιον πνεύματος καὶ νοήσεως. Ἐὰν δὲ
τὸ αἶτιον τοῦτο δὲν δύναται ν' ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον μελέτης
καὶ ἐρεύνης τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, εἴνε προφανές ὅτι οὐδέποτε
αὐταὶ θὰ χρηγηθῶσι τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας τῶν ὑλι-
στικῶν θεωριῶν. »

Ὁ Erdmann ἐξεπόνθησε καὶ ἐδημοσίευσε σπουδαῖον σύγ-
γραμμα, « περὶ τῶν σχέσεων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς
θρησκείας ». Συνοψίζων πάσας τὰς ἐπιστημονικὰς προόδους, ἀνα-
φέρων τὰς γνώμας τῶν ἐξόχων φυσιολόγων καὶ φυσιοδιφῶν,
ἀναλύων τὸ ζήτημα ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις, ἐπικαλούμενος τὸ
ἐπιστημονικὸν κῦρος Humboldt τοῦ μεγάλου, καταλήγει εἰς τὸ
ἐπόμενον συμπέρασμα· « ἡ ἐπιστήμη ὡς ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῆς
φύσεως δὲν πρέπει νὰ ὑπερπηδῆσῃ ὄριον οὐ πέραν οὔτε αἰσθητῆ
παρατήρησις εἴνε ἐφικτὴ οὔτε νὰ βεβαιώσῃ δύναται πρότασιν
ἀνεπίδεκτον πειραματικῆς κυρώσεως. Τὸ μυστήριον τῆς δημιουργ-
γίας κεῖται ἐκτὸς τῆς ἐπιστημονικῆς σφαίρας. Δι' ἡμᾶς ἡ φύσις
εἴνε ἐν γεγονός. Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ περιορίζονται καὶ ἐπ' αὐτοῦ

πρέπει νά περιστρέφονται αἱ ἡμέτεραι ἐπιστημονικαὶ μελέται, ἀπὸ δὲ τοῦ σημείου τούτου ἀρχεται ἡ θρησκεία, μόνη ἀρμοδία πρὸς ἐπίλυσιν τῶν μυστηριωδῶν προβλημάτων.»

Κατιδόντες τίνα τὰ ὑπὸ τῶν περιφανῶν φυσιοδιφῶν τιθέμενα ὄρια εἰς τὰς ἐρεῦνας τῶν φυσικῶν καὶ πειραματικῶν ἐπιστημῶν καὶ πρὶν ἢ ἐκζητήσωμεν παρ' αὐτῶν νέας ὁδηγίας, νέας συμβουλὰς, νέα φῶτα, δυνάμεθα μετὰ θάρρους νά βεβαιώσωμεν καὶ ἐπαναλάβωμεν ἀλήθειαν ἣν ὑπηνίχθημεν τῆς μελέτης ταύτης ἀρχόμενοι. Θρησκεία καὶ ἐπιστήμη συναντῶνται μὲν κατὰ τὴν ἀνίχνευσιν καὶ βεβαίωσιν τῆς ἀληθείας, ἀμφοτέραι δὲ συναπαρτίξουσι τὸν διανοητικὸν καὶ ἠθικόν, τὸν ἰδεώδη καὶ αἰσθηματικὸν τοῦ ἀνθρώπου βίον, ἀλλ' οὐδέποτε συγκρούονται, ἐφ' ὅσον ἐκάστη ἐμμένει ἐντὸς τῆς διαγεγραμμένης αὐτῇ ἀρμοδιότητος ὑπὸ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων. Εἰς τὴν ἐπιστήμην μὲν ἀπόκειται ἡ ἀπόλυτος ἀρμοδιότης τῆς ἀναλύσεως καὶ μελέτης τοῦ ἀπτοῦ καὶ ὄρατοῦ καὶ φαινομενικοῦ κόσμου, εἰς αὐτὴν ὁ ὀρισμὸς παντὸς αἰτίου δυναμένου νά ἐξακριβωθῇ διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ τοῦ ὑπολογισμοῦ, εἰς τὴν ἐπιστήμην ἢ ἀρμοδιότης τῆς ἀνακαλύψεως καὶ τοῦ ὀρισμοῦ τῶν νόμων τῆς φύσεως, εἰς τὴν θρησκείαν δὲ τὴν ἀπὸ τοῦ συναισθήματος ἐκπορευομένην καὶ διὰ τῶν μεταφυσικῶν ἐπιστημῶν ἀνελλισσομένην καὶ κυρουμένην διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ θείου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, ἀπόκειται ἡ ἐπίλυσις τῶν περὶ τοῦ πρώτου αἰτίου καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων καὶ τῶν τούτοις παρεμφερῶν ὑπεραισθητῶν προβλημάτων. Οἱ ὅροι καὶ οἱ νόμοι τοῦ ὑπάρχοντος καὶ ἀποτελοῦντος ἀντικείμενον αἰσθητῆς καὶ πειραματικῆς ἐρεῦνης, ἰδοὺ τὸ στάδιον ἐν ᾧ κινεῖται πᾶσα φυσικὴ ἐπιστήμη. Ἄλλ' οὔτε οἱ ὑπάρχοντες νόμοι οὔτε οἱ ὅροι τῆς ὑπάρξεως τῶν ὄντων νά ἐπεξηγήσῃσι δύνανται τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὸ πρῶτον αὐτῶν αἴτιον. Αἱ ἀλήθειαι δὲ αὗται δὲν εἰσίδονται μόνον ἐπὶ τοῦ κύρους

ἐπιστημονικῶν διδασκαλικῶν καὶ λογικῶν συμπερασμάτων, ἀλλὰ λαβοῦσαι σάρκα καὶ ὄστα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος περιφανῶς ἐπιλήμπουσι καθιστάμεναι τοῖς πᾶσι κάτοπτοι καὶ προσιταί. Πάντες οἱ μεγάλοι τῆς φύσεως ἰχνηλάται, ἀνακαλύπτοντες διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ τῆς πείρας τοὺς ὅρους τῆς ὑπάρξεως τῶν ὄντων καὶ ἀκριβοῦντες τοὺς διέποντας αὐτὰ νόμους, πληροῦνται ἅμα ὑψίστων θεοσεβείας συναισθημάτων, χορηγοῦντες οὕτω ἀφ' ἑνὸς μὲν ζῶσαν ἀπόδειξιν τῆς ἀρμονίας τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων μετὰ τῶν ἐξαγομένων τῆς ἐπιστήμης, διαφωτίζοντες δὲ ἀφ' ἑτέρου ὡς εὐσταλεῖς καὶ φωτεινοὶ λαμπτήρες τοὺς λόγους τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς νεωτέρας πειραματικῆς ἐπιστήμης· «ἐπιπόλαιος ἐπιστήμη δύναται νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἀσέβειαν, βαθεῖαι δὲ καὶ ἐπιστημονικαὶ τῆς φύσεως γνώσεις ὀδηγοῦσιν ἡμᾶς εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἀλήθειαν.»

Τῆς βεβαιώσεως καὶ ἀναλύσεως τοῦ περισπουδάστου τούτου ἱστορικοῦ γεγονότος θέλομεν ἐπιληφθῆ εἰς τὰς προσεχεῖς μελέτας.

ΜΕΛΕΤΗ Ε΄.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑΙ ΠΕΠΟΙΘΗΣΕΙΣ ΦΥΣΙΟΔΙΦΩΝ.

«Καὶ ὅμως κινεῖται!» Τοὺς λόγους τούτους ἀπήγγειλεν ὁ Γαλιλαῖος ἐν μέσῳ τῶν καταδιώξεων καὶ βασάνων, εἰς ἃς ὑπεβλήθη ὅτε τὰ περὶ στροφῆς τῆς Γῆς περὶ τὸν Ἥλιον ἐδίδασκε. «Καὶ ὅμως κινεῖται!» Οὕτε προλήψεις λαῶν οὔτε θρησκευτικαὶ παρενοήσεις οὔτε κληρικῶν καταδιώξεις ἴσχυσαν ὅπως ἀποσβέσωσι τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, ἣν πρῶτον μὲν ἡ ἐπιστήμη ἐκύρωσεν, εἶτα δὲ πάντες ὀριστικῶς ἀπεδέχθησαν. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πορεία καὶ τοιοῦτος ὁ τελικὸς θρίαμβος πάσης νέας σπουδαίας ἀνακαλύψεως. Αἱ ἐπικρατοῦσαι δοξασίαι κατὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν ἐπιστημονικῶν ἀληθειῶν, αἱ δεισιδαιμονίαι τῶν λαῶν, πολλάκις δὲ καὶ τὰ συγκρουόμενα συμφέροντα συνασπίζονται ὅπως θέσωσι φραγμὸν εἰς τὴν δίοδον καὶ ὑπερίσχυσιν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ δοξασίαι καὶ προλήψεις καὶ συμφέροντα καταπίπτουσι καὶ ὑποχωροῦσι πρὸ τῆς δυνάμεως τῆς ἀληθείας, ἥς τὴν πρόοδον δύνανται ἐπὶ μικρὸν μὲν ν' ἀναχαιτίσωσιν, οὐδέποτε δὲ τὸ ἀκτινοβόλον φῶς ν' ἀποσβέσωσι καὶ τὴν ἐπικράτησιν αὐτῆς νὰ παρακωλύσωσιν.

Ἐπῆρξεν ἄρα γε τοιαύτη ἡ πορεία τῶν ὑλιστικῶν καὶ ἀντιθρησκευτικῶν θεωριῶν;

Ἡ ἱστορία τῶν αἰώνων καὶ τὰ γεγονότα τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων μαρτυροῦσιν ὅτι οὔτε προλήψεις οὔτε συμφέροντα συνησπίσθησαν κατὰ τῶν ὑλιστικῶν θεωριῶν, πολλάκις μάλιστα καὶ συμφέροντα καὶ πάθη καὶ κοινωνικαὶ ἀποπλανήσεις λαῶν συνεμάχησαν πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ θρίαμβον αὐτῶν, ἡ δὲ ἐπιστήμη τῆς πείρας καὶ τῆς διαγνώσεως καὶ τοῦ ὀρισμοῦ τῶν νόμων τῆς φύσεως, ἐξελέγχουσα τὴν πλάνην τῶν ὑλιστικῶν δογμάτων, ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτῶν, παρεκίωλυσε τὴν πρόοδόν των καὶ διέσωσε τὴν συνειδήσιν τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τῶν κινδύνων τῆς ἠθικῆς ἐξαχρειώσεως καὶ τοῦ κοινωνικοῦ σφακελισμοῦ, ἐν θά ἄετιρεχε εἶποτε ὑπ' αὐτῶν παρεσύρετο.

Ἐὰν αἱ ἀσεβεῖς θεωρίαι ἐνεφανίζοντο σήμερον τὸ πρῶτον εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν ὀρίζοντα, οἱ τούτων ὀπαδοὶ θὰ ἐδικαιοῦντο νὰ ἐπαναλάβωσι τὸ λόγιον τοῦ Γαλιλαίου· «καὶ ὅμως αἱ ἡμέτεραι θεωρίαι εἶνε ὀρθαί», θὰ εἶχον δέ τινα λόγον ν' ἀμφισβητήσωσι τὸ κῦρος τῶν ἐπιστημονικῶν πορισμάτων καὶ ἐρευνῶν τῶν αἰώνων, ἐὰν τουλάχιστον ἐδύναντο νὰ ἐπικαλεσθῶσιν ἐν μόνον γεγονὸς ἀγνωστον κατὰ τὸ παρελθὸν ἢ μίαν μόνην ἀνακάλυψιν μαρτυροῦσαν περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν ὑλιστικῶν δογμάτων. Ἄλλ' οὔτε νέον τι γεγονὸς ἐπικαλοῦνται οὔτε σήμερον τὸ πρῶτον διδάσκονται. Ἐξοσι καὶ πέντε ὅλοι αἰῶνες ἀριθμοῦνται ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως καὶ πληρεστάτης αὐτῶν ἀναπτύξεως, ἡ δὲ ἐπιστήμη καθ' ὅλον τὸν μακρὸν τούτον χρόνον ὑπῆρξεν ὁ ἀκατάβλητος τῆς πλάνης αὐτῶν ἐλεγκτῆς καὶ ὁ μόνος ἰσχυρὸς πολέμιος.

Τὸ ὑλιστικὸν τοῦ Δημοκρίτου σύστημα οὐδενὸς ἡμοίρει δόγματος καὶ οὐδενὸς ἐπιχειρήματος τοῦ Ἰλισμοῦ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Οὐδὲν ὑπάρχει πλὴν τοῦ κενοῦ καὶ τῶν μορίων τῆς ὕλης. Τὰ ἄτομα αὐτομάτως καὶ ἀσυνειδήτως κινούμενα καὶ συγκρούμενα, καταπίπτοντα δὲ καὶ συνενούμενα ἐν τῇ ἀπεράντῳ τοῦ κενοῦ ἀβύσσῳ παρήγαγον τυχαίως πάντα τ' ἀποτελοῦντα τὸ

Σύμπαν σώματα καὶ τὴν μεταξύ αὐτῶν ἐπικρατοῦσαν ἁρμονίαν. Καὶ ὁ ἄνθρωπος αὐτός ἐκ τυχαίας συνενώσεως διαφόρων ἀτόμων παρήχθη, ἡ δὲ ψυχὴ αὐτοῦ σύγκειται ἐκ σωματικῶν μορίων ἔνεπαισθήτου ἐκτάσεως παρεμφερῶν πρὸς τὰ τοῦ φωτός. Ἔς καὶ αὐτὴ δὲ ἤ μέχρι τινός ἀποδοθεῖσα πρὸς τὸν Lavoisière ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια, καθ' ἣν «οὐδὲν ἐν τῇ φύσει ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἀναφύεται καὶ οὐδὲν ἀπόλλυται», προδιετυπώθη σαφέστατα ὑπὸ τῶν καλουμένων μηχανικῶν τῆς ἀρχαιότητος φιλοσόφων. Τὸ ὕλιστικὸν σύστημα τοῦ Δημοκρίτου καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ οὐδὲν ἀπῆντησεν πρόσκομμα ἐν τῷ θρησκευματι τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος ἢ ἐν ὀργανωμένῳ τινὶ κλήρῳ. Ὁ φυσιοδίφης Ἀναξαγόρας ἐξελέγχων πρῶτος τὴν πλάνην τοῦ Ὑλισμοῦ κατεδείκνυε διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ παρατηρήσεων ὅτι «Νοῦς τὰ πάντα διεκόσμησεν», ὁ δὲ Ἀριστοτέλης διὰ τῆς περὶ κινήσεως τῶν σωμάτων θεωρίας ἀνεσκεύαζε τὰ ὕλιστικὰ διδάγματα. Ἡ οὐσία τῶν ἀντικειμένων, ἐδίδασκεν ὁ μέγας φυσιογνώστης ἅμα καὶ φιλόσοφος τῆς ἀρχαιότητος, δὲν εἶνε ἡ ὕλη ἀλλ' ἡ ἰδέα ἦν ταῦτα ἐξωτερικεύουσι καὶ πραγματοποιοῦσι πρὸς κατασκευὴν μιᾶς τραπέζης ὁ ξυλουργὸς συνέλαβε τὴν ἰδέαν καὶ τὸν σκοπὸν πρὸς ὃν ἔδει νὰ χρησιμεύσῃ, καὶ λαβὼν τὴν ὕλην ἔδωκεν εἰς αὐτὴν τὴν πρὸς τὸν προτιθέμενον σκοπὸν κατάλληλον μορφήν. Τὸ δένδρον σύγκειται ἐκ τῶν αὐτῶν ὕλικῶν μορίων ἐξ ὧν καὶ τὸ ζῶον, ἡ ἰδέα ὁμως ἦν ἕκαστον πραγματοποιεῖ εἶνε ὅλως διάφορος. Ἀλλ' ἡ κίνησις τῆς ὕλης πρὸς πραγμάτωσιν μιᾶς ἰδέας προϋποτίθησιν ἀναγκαίως τὴν ὑπαρξίν κινούσης νοητικῆς δυνάμεως· «Δεῖ ἄρα εἶναι ἀρχὴ τοιαύτη ἧς ἡ οὐσία ἐνέργεια. Ἐπεὶ δὲ ἐστὶ κινεῖν αὐτὸ ἀκίνητον ὄν, ἐνέργεια ὄν, τοῦτο οὐκ ἐκδέχεται ἄλλως ἔχειν οὐδαμῶς. Ἐκ τοιαύτης ἀρχῆς ἄρα ἤρτηται ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ φύσις».

Αἱ ὕλιστικαὶ δοξασίαι καὶ πάλιν ἐδιδάχθησαν ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ Ἐπικούρου καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ προσέψασαι

εις τὰς προόδους τῶν φυσικῶν καὶ πειραματικῶν ἐπιστημῶν καὶ ὑπὸ πάντων τῶν φυσιοδίφων τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς ἀποκρουθεῖσαι ἐξέλιπον ὅλως ἀπὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ὁρίζοντος μέχρι τῶν τελευταίων αἰώνων. Ὁ Εὐκλείδης ἐδημιούργει τὴν γεωμετρικὴν μέθοδον, ὁ Ἀρχιμήδης ἀνεκάλυπτε τοὺς νόμους τῆς μηχανικῆς περὶ μετακινήσεως τῶν σωμάτων, ὁ Ἴππαρχος καὶ ὁ Ἀρίσταρχος ἐδίδασκον τὰς ἀστρονομικὰς θεωρίας αἵτινες ὑπῆρξαν ἡ ἀφετηρία τῶν ἀνακαλύψεων τοῦ Κεπλέρου καὶ Κοπέρνικου, ὁ Ἱερόφιλος καὶ ὁ Ἐρασίστρατος κατέστησαν τὴν ἀνατομικὴν βάσιν τῶν ἰατρικῶν ἐπιστημῶν, ὁ Γαληνὸς ἔθετο τὰς βάσεις τῶν νεωτέρων θεωριῶν περὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος, πλείστοι δὲ ἄλλοι σοφοὶ Ἕλληνες ἐγένοντο θεμελιωταὶ τῆς ἀκουστικῆς, τῆς ὀπτικῆς, τῆς μηχανικῆς καὶ τῆς θεωρίας τῶν ἀερίων καὶ τῶν ἀτμῶν. Ἀλλὰ πάντες οἱ ἐπιφανεῖς οὗτοι φυσιογνώσται, ὁπαδοὶ τῶν φιλοσοφικῶν τοῦ πνευματισμοῦ ἰδεῶν, ἀπέκρουον τὰς ἰδέας τοῦ Δημοκρίτου καὶ Ἐπικούρου ἐρειδόμενοι ἐπὶ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν καὶ ἀνακαλύψεων. Γεγονὸς ὄντως καταπληκτικόν! Καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως ὡς θεότητες ἐλατρεύοντο, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὸν Δημόκριτον, δυσκόλως θὰ ἐξεύρωμεν ἕτερον μεταξὺ τῶν μεγάλων ἐρευνητῶν τῆς φύσεως ἐν τῇ ἀρχαιότητι, πρεσβεύοντα τὰς τῶν ἀθεϊστῶν θεωρίας ¹⁾). Καὶ ὁ Ἐπίκουρος αὐτὸς, φιλόσοφος μᾶλλον ἢ φυσιοδίφης, διὰ προφανοῦς πρὸς τὰς θεωρίας του ἀντιφάσεως ἀπέκρουε μὲν τὰς ἰδέας τοῦ πλήθους περὶ τῆς φύσεως τῶν θεῶν, ἀλλ' ἐπίστευεν εἰς τὴν ὑπαρξίν τῆς θεότητος. Καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Λουκρέτιος ὁ συγγραψάς τὸ ὕλιστικὸν ποίημα « De rerum natura » ἐναντίον τῶν ἐν αὐτῷ διδασκόμενων συνέτασσε πρὸ τοῦ θανάτου τοὺς ἐπομένους περὶ ψυχῆς στίχους·

¹⁾ Ὁρα Lange « Ἱστορία τοῦ Ἑλισμοῦ » μέρος Α' κεφ. Δ.

«Cedit autem retro de terra quod fuit ante
In terram: sed quod missum est ex aetheris oris
Id rursus caeli fulgentia templa receptant.» ¹⁾

Τίνες δὲ ὑπῆρξαν οἱ ἀναλαβόντες τὸ ἔργον τῆς ἀνασκευῆς τῆς ὑλοδοξίας κατὰ τὴν γέναν αὐτῆς ἐμφάνισιν τῶν τελευταίων αἰώνων καὶ τίνες οἱ ὑπὲρ τῶν θρησκευτικῶν τῆς ἀνθρωπότητος πεποιθήσεων ὑπεραπολογούμενοι; Καὶ πάλιν φυσιοδίξαι καὶ πάλιν οἱ μεγάλοι τῆς φύσεως ἰχνηλάται καὶ ἐρμηνεῖς.

Ὁ Ἰσαάκ Νεύτων, περατώσας τὴν περὶ ὀπτικῆς πραγματεῖαν καὶ ἐθαμβούμενος ἐκ τῆς πανσόφου διανοίας, ἣν διέβλεπεν ἐν τῇ κατασκευῇ τοῦ ὄργανου τῆς ὀράσεως, ἐσημείωσεν εἰς τὸ τέλος τῆς συγγραφῆς του, «Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου». Ἀνακαλύψας δὲ τοὺς νόμους τῆς ἔλξεως καὶ τῆς βαρύτητος, «εἶδον τὸν Θεόν, ἀνεφώνει, εἰς τὰ ἔργα καὶ τοὺς νόμους τῆς φύσεως τοὺς ἀναδεικνύοντας Σοφίαν καὶ Δύναμιν ἀπὸ τῆς ὕλης ἀνεξάρτητον», ἐγκαταλιπὼν δὲ τὰς περὶ τῆς φύσεως ἐρεῦνας καὶ εἰς θρησκευτικὰς ἐπιδοθεῖς μελέτας κατέλιπεν ἡμῖν τὸ ἐπὶ τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου ἔργον του, μαρτύριον τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἐνδομύχων θρησκευτικῶν του πεποιθήσεων.

Ὁ Κέπλερος διανύσας τὸν βίον ἐπὶ τῆς μελέτης τῶν οὐρανίων σωμάτων καὶ περατώσας τὸ μέγα τῆς ἀστρονομίας ἔργον, εἰς ὃ ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη ἀφιέρωσε πάσας τὰς δυνάμεις, ἔγραψεν ἐν αὐτῷ· «ὦ Δημιουργέ! Σέ εὐλογῶ ὅτι Σὺ μοι ἐπέτρεψας νὰ θαυμάσω τὰ ἔργα σου. Ἐφερα εἰς πέρας τὴν ἀποστολήν τοῦ βίου μου διὰ τῆς διανοίας ἣν Σὺ μοι ἐδώρησας. Διηγήθην τοῖς ἀνθρώποις τὴν δόξαν τῶν Σῶν ἔργων. Ἐὰν διὰ τῶν ἐργασιῶν μου, αἰτινες πρὸς Σέ ἐπρεπε νὰ κατευθύνωνται, ἐξεζήτησα καὶ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων, συγχώρησόν μοι ἐν

¹⁾ Latanzio.

τῆ ἀγαθότητι καὶ εὐσπλαγγνίᾳ σου. Οὐράνιοι ἁρμονίαι, εὐλογεῖτε τὸν Κύριον. Ψυχὴ μου, εὐλόγει τὸν Κύριον.»

Ὁ Αἰναῖος ἀνακαλύπτων τοὺς ἐξαισίους νόμους καὶ τὰ καταπληκτικὰ τοῦ φυσικοῦ βασιλείου φαινόμενα διοραῖ ἐν αὐτοῖς τὴν ὑπαρξίν ὑπερφυσῆς Δυνάμεως. « Ἰδὼν τὸν Θεόν, ἔλεγε καὶ πρὸς τοὺς οικείους αὐτοῦ παλλάκις ἐπανελάμβανεν, εἶδον τὸν Θεὸν παρεργόμενον, εἶδον Αὐτὸν, ὡσεὶ κωφὸς δὲ καὶ ἄλαλος ἐγενόμενος συνεχόμενος ὑπὸ θαυμασμοῦ καὶ ἐκπλήξεως. Ἀνεκάλυψα τὰ ἔγνη τῶν βημάτων Αὐτοῦ εἰς τὰ ἔργα τῆς Δημιουργίας του. Καὶ εἰς τὰ ἐλάχιστα ἐξ αὐτῶν ὅποια σοφία καὶ δύναμις! ὅποια τελειότης! »

Ὁ μαθηματικὸς Καρτέσιος ἀντεπεξερχόμενος κατὰ πάσης ὕλιστικῆς θεωρίας ἐπεχείρησε τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἐπομένης προτάσεως. « Δύο εἶνε αἱ αὐταπόδεικτοι εἰς τὸν διανοητικὸν κόσμον ἀλήθειαι, ἡ πρώτη ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὑπάρχει, ἡ δευτέρα ὅτι ὑπάρχει Θεός. Οὐδὲν μαθηματικὸν πρόβλημα ἀποδείκνυται μετὰ τωσαύτης ἐναργείας ὡς ἡ τοῦ Θεοῦ ὑπαρξίς. »

Ὁ Euler, ἐκλεχθεὶς μέλος τῶν Ἀκαδημιῶν τῶν Παριτίων, τοῦ Λονδίνου καὶ τῆς Πετροπόλεως διὰ τὴν νέαν δοθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ διεύθυνσιν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν ἐπὶ τῆς μηχανικῆς, ἐδημοσίευσε περισπούδαστον ἀπολογίαν ὑπὲρ τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων ἀνασκευάζων τὰς δοξασίας τῶν ὕλοδοξούντων.

Καὶ ὁ μέγας Πασχάλ μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν νόμων τῆς βαρύτητος τῆς ἀτμοσφαιρας, δι' ὧν κατεδείκνυε τὸ ἔωλον τῆς περὶ τοῦ κενοῦ θεωρίας τῶν ἀρχαίων, ἐγκαταλιπὼν τὰς μαθηματικὰς καὶ πειραματικὰς ἀσχολίας ἀπεδύθη εἰς τὸν θρησκευτικὸν ἀγῶνα, κατέλιπε δὲ τοῖς μεταγενεστέροις πολύτιμον τῶν θρησκευτικῶν του σκέψεων ἀποθησαύρισμα. « Ἡ ἐπιστήμη ἔγραφεν ὁ σοφὸς ἀνὴρ, δύο ἔχει ἄκρα συναντώμενα καὶ συνε-

φαπτόμενα· τὸ μὲν εἶνε ἡ φυσικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀμάθεια, τὸ δὲ ἡ πεποίθησις, εἰς ἣν καταλήγουσιν οἱ ἐξοχοὶ καὶ μεγαλοφυεῖς ἐπιστήμονες, ὅτι εὐρίσκονται εἰς τὸ σημεῖον τῆς πληρεστάτης ἀγνοίας. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἀγνοίας τοῦ ἀμαθοῦς καὶ τοῦ σοφοῦ, εἰς τοῦτο συνίσταται, ὅτι ὁ τελευταῖος συναισθάνεται καὶ ἀνομολογεῖ τὴν ἀγνοίαν του. Ἀνωτάτη τῆς διανοίας ἀνάπτυξις ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀλήθειαν περὶ ὑπάρξεως ἀπείρων, ἀκαταλήπτων καὶ ὑπερνοητῶν πραγμάτων.»

Οὕτως ἡ ἐπιστήμη τοῦ 17' αἰῶνος ἐπιληρθεῖσα τῆς συζητήσεως τοῦ ἐπεγερθέντος θρησκευτικοῦ ζητήματος ἀνεσκεύαζε καὶ κατεδίκαζε τὰς ἀσεβεῖς τοῦ Χόββες διδασκαλίας· οὐδὲ εἰς δὲ ἐκ τῶν διαπρεψάντων κατὰ τὸν αἰῶνα τῶν φώτων καὶ τῶν ἀνακαλύψεων ἐν ταῖς φιλοσοφικαῖς καὶ φυσικαῖς ἐπιστήμαις ὑπῆρξεν ὁπαδὸς ἀντιθρησκευτικῶν ἀρχῶν, ἐξ ἐναντίας πάντες οἱ μέγα φέροντες ὄνομα, οἱ μὲν ἐπὶ μικρὸν, οἱ δὲ καὶ ὀριστικῶς ἐγκαταλείψαντες τὰς ἐπιστημονικὰς αὐτῶν ἀσχολίας, ἐπεδόθησαν εἰς τὴν διαφώτισιν καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος.

Ἡ ἐνσκήψασα ἐπὶ τῶν γαλλικῶν χωρῶν ἐπαναστατικὴ καταγίς κατὰ τὸν 18' αἰῶνα ἐπανήγαγεν εἰς φῶς τὰς ἀποτροπαίους θεωρίας, καὶ οἱ μὲν Διδερό καὶ D'Alembert ἐν ὀνόματι τῆς φιλοσοφίας, Lametrie δὲ καὶ βαρῶνος Holbach ἐν ὀνόματι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἐδίδασκον τὰ περὶ τῆς σκεπτομένης ὕλης, τὰ περὶ τῆς ἀνθρωπίνης μηχανῆς καὶ τὰ περὶ μὴ ὑπάρξεως Θεοῦ τῶν ἀσεβῶν δόγματα. Πᾶσα μὲν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας ἐπίδρασις καὶ ἐνέργεια κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐξέλιπεν ἀπὸ τῆς Γαλλίας, ὁ δὲ εὐπιστος πάντοτε καὶ ζωηρὸς καὶ ὑπὸ παντός ἐκκεντρικοῦ καὶ νέου παρασυρόμενος λαὸς τῆς χώρας ταύτης, ἐπισκοτισθεὶς ἐν μέσῳ τοῦ ἐπαναστατικοῦ κλύδωνος καὶ τὸ θρησκευμα θεωρῶν ὡς σπουδαῖον κώλυμα τῆς ἐπίδωκομένης τοῦ

κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος καταλύσεως, ἀμείλικτον κατὰ πάσης θρησκευτικῆς ιδέας ἐπήγειρε καταδίωξιν, ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἡ παραφροσύνη προέβη, ὥστε οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτοῦ διὰ διατάγματος ἐκύρωσαν τὸν ἀθεϊσμόν καὶ ἐν τῷ προσώπῳ μιᾶς γυναικὸς τὴν λατρείαν τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου ἐθέσπισαν. Ἄλλ' ἐνῶ καὶ συμφέροντα καὶ πάθη καὶ κυβερνῶντες καὶ κυβερνώμενοι συνησπίσθησαν καὶ εἰργάζοντο πρὸς ἐπικράτησιν τῶν τῆς ἀθείας δοξασιῶν, ἡ ἐπιστήμη ἀνέλαβε τὸν κατ' αὐτῶν ἀγῶνα καὶ προπαρασκεύασε τὴν εἰς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις ἐπάνοδον τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ. Καὶ ἐν μὲν τῷ χώρῳ τῆς φιλοσοφίας ἠγωνίζετο ὁ Ἰάκωβος Ρουσώ, ἐπὶ δὲ τοῦ πεδίου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν διαπρεπεῖς καὶ ἐξοχοὶ φυσιοδίφαι. « Δὲν δύναμαι ν' ἀποδεχθῶ, ἔγραφεν ὁ Ρουσώ, τὰς ἀνοήτους τοῦ Ἰλισμοῦ ὑποθέσεις· θεωρῶ τὸν Θεὸν ἐν ἐμοὶ καὶ εἰς πάντα τὰ περιστοιχοῦντά με. Δὲν δύναμαι νὰ παραδεχθῶ ὅτι ἐπιστήμων δύναται ἐν καλῇ πίστει νὰ πρεσβεύῃ ὅτι δὲν ὑπάρχει ὑπερτάτη Νόησις πέρα τῆς φύσεως. Παρατηρῶ καὶ γνωρίζω τὰς σχέσεις τῶν πραγμάτων, συναισθάνομαι τί εἶνε ἀρμονία, κάλλος, ἀρετὴ· εἶμαι εἰς θέσιν, θεωρῶν τὸ Σύμπαν, νὰ ὑπερυψώσω τὴν διάνοιαν μέχρι τοῦ Ἀπείρου, σεῖς δὲ ἐκζητεῖτε νὰ μὲ ὁμοιώσητε τοῖς κτήνεσι. Ψυχὴ διεφθαρμένη· ἡ ἀνόητος φιλοσοφία σου σ' ἐξευτελίζει καὶ ἀποκτηνώνει, ἀλλὰ τὸ πνευμά σου διαψεύδει τὰς θεωρίας σου. Ἀπόφευγε τοὺς ἐγείροντας ἀπεγνωσμένους διδασκαλίας ὑπὸ τὴν πρόφασιν ὅτι πρόκειται νὰ διεξηγήσωσι τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως. Ἀνατρέποντες, καταστρέφοντες, περιφρονοῦτες πᾶν ὅ,τι ἡ ἀνθρωπότης σέβεται καὶ τιμᾷ, ἀφαιροῦσιν ἀπὸ τῶν δυστυχοῦντων τὴν τελευταίαν παρηγορίαν, ἀπὸ τῶν εὐτυχοῦντων καὶ ἰσχυρῶν τὸν μόνον τῶν παθῶν των χαλινόν, ἀνασπῶσι δὲ ἀπὸ τὰ βάθη τῆς καρδίας πάντων τὸν ἔλεγχον τοῦ ἐγκλήματος καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀρετῆς. καυχώμενοι ἅμα ὅτι εὐεργετοῦσι τὴν ἀνθρωπότητα! »

Ἐν ᾧ δὲ ὁ Γουσσὸν διὰ τοῦ «Λιμολίου» κατήγγελλεν ἐνώπιον τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τοῦ ἠθικοῦ συναισθήματος τὰ ὑλιστικά· δόγματα, ὁ περιώνυμος φυσιολόγος Χάλερ ἐδημοσίευσεν τὴν περὶ ψυχῆς πραγματείαν του, ὁ ἰατρός Tralles τὸ σπουδαῖον πόνημα «Ἀνθρώπος-Μηχανή», ὁ καθηγητὴς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν Hollmann τὴν κατὰ τοῦ Lamettrie ἐπιστολὴν, καὶ ἀνώνυμος φυσιοδίφης τὰς περὶ «Φυσικῆς Ἱστορίας» μελέτας του, πάντες δ' οὗτοι ἀνεσκαύαζον διὰ τῶν ἀληθειῶν τῆς πειραματικῆς ἐπιστήμης τὰς πλάνας τοῦ Ὑλισμοῦ. Ὁ δὲ μεγαλοφυῆς Φραγκλῆνος, τὸ ἀγλαΐσμα τοῦ νέου κόσμου, πρὸς ἃν ἡ ἀνθρωπότης ὀφείλει τὰς σπουδαιότερας περὶ ἠλεκτρισμοῦ ἀνακαλύψεις καὶ ἐπὶ τοῦ πρακτικοῦ βίου μεθαρμόσεις, ἐξηγείρετο κατὰ τῶν ἐπικαλουμένων τὸ κύρος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν πρὸς ὑποστήριξιν τῶν διδασκαλικῶν τοῦ ἀθεϊσμοῦ τοῦ III' αἰῶνος, καὶ ἐντὸς τοῦ χημείου τῶν πειραμάτων του ἔγραφε, «τὰ ἄρθρα τῆς πίστεως καὶ τῆς θρησκείας του». Καὶ διὰ μὲν τῆς ἁρμονίας τοῦ Παντός ὁ Φραγκλῆνος ὑπερήρθη εἰς τὴν βεβαίωσιν τῆς ὑπάρξεως Θεοῦ, ἀναλύων δὲ τὴν ὕλην καὶ συμπαραβάλλων τὰς ιδιότητας αὐτῆς πρὸς τὰ πνευματικὰ φαινόμενα, ἐξήγαγε τὰ περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς συμπεράσματα καὶ ἔγραψεν ἐπὶ τοῦ ἡμερολογίου του· «Παντοδύναμι ἀγαθότης! Εὐσπλαγγνε Πάτερ! Χορήγησόν μοι σοφίαν πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ ἀληθοῦς συμφέροντος· ἐνίσχυσόν με πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ἐντολῶν Σου· δέχθητι τὰς προσφερομένας πρὸς τὰ λοιπὰ τέκνα Σου ὑπηρεσίας μου ὡς ἐλάχιστον τεκμήριον τῆς πρὸς Σὲ εὐλαβείας καὶ εὐγνωμοσύνης μου ἀντὶ τῶν μεγάλων ἀγαθῶν ὧν μ' ἐνέπλησας».

Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν, τοῦ Ὑλισμοῦ διδασκομένου ἐν ὀνόματι τῶν φυσικῶν καὶ πειραματικῶν ἐπιστημῶν, τὸ αὐτὸ ἱστορικὸν συνεχίζεται γεγονός, πάντες δὲ οἱ τὰ πρῶτα φέροντες φυσιοδίφαι ἐξανίστανται καὶ διαμαρτύρονται κατὰ τῆς γενομένης

τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπιστήμης, καταχρῆσεως καὶ τῆς ψευδοῦς ἐρμηνείας τῶν παραδῶν αὐτῆς πρὸς ἐπισκότισιν καὶ ἀνατροπὴν τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν ἀληθειῶν καὶ πεποιθήσεων, ἐν αἷς ἡ ἀνθρωπότης ἐπετέλεσε πᾶσαν ἐπιστημονικὴν καὶ κοινωνικὴν πρόοδον.

Ἰδόμεν ἐν ταῖς ἔμπροσθεν ὅτι διαπρεπέστατοι φυσιολόγοι, οἷοι ὁ Βισσοφ, ὁ Bois-Reymond, ὁ Κλαύδιος Βερνάρ, πρεσβεύουσι καὶ διδάσκουσιν ὅτι τὰ συνεχόμενα μετὰ τῆς θρησκείας ζητήματα οὔτε ἔλαβον οὔτε νὰ λάβωσι δύνανται ἐν τῷ μέλλοντι ἐπίλυσιν τινα ἐν τῇ σφαίρᾳ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, πάντα δὲ τὰ περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ οὐσίας τῶν ὄντων προβλήματα ὑπεκφεύγουσι τὴν ἀρμοδιότητα αὐτῶν. Ἡ ἀλήθεια αὕτη καὶ ἡ ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης ἐπὶ εἴκοσι πέντε ὅλους αἰῶνας τοῦ Ὑλισμοῦ ἀποκρουσίς θά ἤρουν βεβαίως ὅπως περιφρουρήσωσι τὴν θρησκευτικὴν τῆς ἀνθρωπότητος συνειδήσιν, ἐὰν οἱ ὕλισται συζητοῦντες ἐν καλῇ πίστει ἐπρότεινον τὰς διδασκαλίας των ὡς ἰδίᾳς θεωρίας καὶ γνώμας, ἀνωμολόγουν δὲ ὅτι κατ' αὐτῶν διαμαρτύρονται πάντες οἱ ἐπιφανεῖς φυσιοδίφαι. Ἀλλὰ τούτων ἀναρτώντων τὴν σημαίαν τῆς ἐπιστήμης, ἀποκαλούντων δὲ ἀμαθεῖς καὶ ἀνεπιστήμονας τοὺς μὴ ἀποδεχομένους ἀνεξετάστως τὰς παραδοξολογίας καὶ τὰ ἑαυτῶν δόγματα, εἶνε ἀνάγκη νὰ γνωρίσωμεν καὶ τὰς δοξασίας καὶ τὰ συμπεράσματα εἰς ἃ κατέληξαν ὅσοι τῶν ζώντων φυσιοδιφῶν ἐπελήφθησαν τῆς συζητήσεως τῶν θρησκευτικῶν ζητημάτων, μετὰ τὰς τελευταίας προόδους καὶ ἀνακαλύψεις τῶν ἀκριβῶν ἐπιστημῶν.

Δυσχερὲς θὰ ἀπέβαινε νὰ συνοψίσω ἐνταῦθα περίληψιν τῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη δημοσιευθέντων ἐπιστημονικῶν ἔργων πρὸς ἀνασκευὴν πάσης ἀντιθρησκευτικῆς δοξασίας. Τὰς γνώμας τῶν διασημοτέρων τοῦ αἰῶνος τούτου φυσιοδιφῶν θὰ γνωρίσω τοῖς ἀναγνώσταις κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν εἰδικῶν ζητημάτων, ἣν θέλω ἐπιχειρήσῃ εἰς τὰς προσεχεῖς μελέτας, ἐν δὲ τῇ παρούσῃ

περιορίζομαι εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ τελευταίου ἔργου τοῦ καθηγητοῦ Χίρν, ἐν ᾧ συνοψίζονται καὶ διατυποῦνται καὶ περὶ τῶν θρησκευτικῶν προβλημάτων δοξασίαι τῶν ἐπιφανῶν φυσιοδιφῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου ¹⁾.

Ὁ Χίρν, γνωστός εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον διὰ τὰς περὶ θερμοδυναμικῆς ἀνακαλύψεις του, ἐδημοσίευσεν κατὰ τὸ ἔτος 1868 τὸ περὶ «Θεωρίας τῆς θερμότητος» σύγγραμμα, ἐν ᾧ πρὸς τοὺς ἄλλοις ἐπικρίνει τὴν ὕλιστικὴν δοξασίαν, καθ' ἣν οὐδεμία ὑπάρχει δύναμις ἐν τῇ φύσει ἐκτὸς τῆς ὕλης. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1881 ὑπέβαλεν ἔκθεσιν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν τοῦ Βελγίου πρὸς ἀνασκευὴν τῆς θεωρίας τοῦ Ὑλισμοῦ, διελεύκανε δὲ ταύτην δημοσιεύσας κατὰ τὸ 1882 διάφορα ἄρθρα ἐν τῇ «Ἐπιθεωρήσει τῆς Ἀλσατίας» ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν, «Ἡ ἀθανασία τῆς Ψυχῆς καὶ ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη». Ἀναλύων τὰ

¹⁾ Ἐν ταῖς προηγουμέναις, ἐν τῇ παρούσῃ καὶ ταῖς μεθεπομέναις μελέταις ἀναφέρω τὰ ὀνόματα ἐξόχων φυσιοδιφῶν ἀποκηρυσσόντων τὰς πλάνας τοῦ ἀθεϊσμοῦ· πλὴν τούτων, τὸ καθόλου περὶ Ὑλισμοῦ ζήτημα συζητεῖται καὶ ὑπὸ ἄλλων τῆς φύσεως ἐρμηνευτῶν ὑπὸ πολλὰς καὶ διαφόρους τῶν φυσιολογικῶν ἐπιστημῶν ἐπάσεις εἰς τὰ ἐπόμενα συγγράμματα, καταλήγοντα ἅπαντα εἰς τὰ αὐτὰ τοῦ Χίρν συμπεράσματα καὶ μαρτυροῦντα περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ ὑπὸ τοῦ Lange βεβαιωθέντος γεγονότος, τούτεστιν ὅτι, αὐτὰ οἱ ἀνακαλύψαντες τοὺς νόμους τῆς φύσεως οὔτε οἱ ἐξοχοὶ φυσιοδίφαι πρεσβεύουσι τὰς δοξασίας τῶν ὕλοδοξούντων — *Théologie de la Nature par Strans-Darckeim* — *Du Matérialisme au point de vue des sciences naturelles par Böhner* μεταφρασθὲν ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ὑπὸ Bourrit — *Inséuésence du sens intime par Lordat* — *Les derniers jours d'un philosophe par Sir Humphry Davy* μεταφρασθὲν ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ ὑπὸ Flammarion — *Philosophie spiritualiste de la Nature par Henri Martin* — *Psychologie Physiologique par Lotze* μεταφρασθὲν ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ὑπὸ Penjon — *L'homme-singe par le D.r James* — *Esprit et Matière par le D.r Hubert* — *Dio esiste per Quirico Filopanti* — Ὁ Θεὸς ἐν τῇ Φύσει ὑπὸ Φλαμαριῶνος μεταφρασθὲν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ ὑπὸ A. Ζάρκου. — *Balfour Stewart et Tait, "Unseen Universe," London.*

ἐν τῇ ἐκθέσει συζητούμενα θέλω ἀπροσφύσει αὐτὰ διὰ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ ἔργων.

Διὰ τῶν ἐν τῇ «Ἐπιθεωρήσει τῆς Ἀλσατίας» καταχωρισθέντων ἄρθρων ὁ Χίρν διαφωτίζει ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν ἀποτελοῦσαν τὴν βάσιν καὶ τὴν ἀφετηρίαν τῶν φυσικομαθηματικῶν σκέψεων καὶ κρίσεων του ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ ζητήματος.

Ὁ ἐπιστήμων, λέγει ὁ Χίρν, πρὸς διεξήγησιν τῶν φυσικῶν φαινομένων ἀποδέχεται πολλάκις ὡς ἀναμφήριστον ἀλήθειαν τὴν ὑπαρξὴν αἰτίων καὶ δυνάμεων, ὧν καὶ ἡ οὐσία καὶ ἡ εἶδρα καὶ οἱ χαρακτῆρες εἰσὶν ὅλως μυστηριώδεις καὶ ἀκατάληπτοι.

Ἐπιχειροῦντες τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ παραγαγόντος ἐν φυσικῶν φαινομένων αἰτίου, τιθέμεθα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πλείονας προϋποθέσεις, ἐφ' ὧν μελετῶμεν καὶ προβαίνομεν εἰς πειραματικὰ παρατηρήσεις. Διὰ τῆς μελέτης καὶ τῶν πειραμάτων ἀπορρίπτομεν ὅτε μὲν τὴν μίαν ὅτε δὲ τὴν ἄλλην τῶν ὑποθέσεων μέχρις οὗ φθάσωμεν εἰς τὴν συναρμολογουμένην μετὰ τῶν παρατηρήσεών μας. Ἐὰν αἱ παραιτέρω μελέται μᾶς πείσωσιν ὅτι ἡ τελευταία αὕτη ὑπόθεσις εἶνε σύμφωνος πρὸς τὰ πράγματα, ἀποδεχόμεθα αὐτὴν ὡς ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν, καίτοι μὴ δυνάμενοι οὔτε τὴν οὐσίαν νὰ κατανοήσωμεν οὔτε τοὺς χαρακτῆρας αὐτῆς νὰ ὀρίσωμεν.

Λαμβάνοντες εἰς χεῖρας σῶμα ἔχον βαρύτητά τινα καὶ ἀφίνοντες αὐτὸ ἐλεύθερον ἀπὸ τῆς πίεσεως τῶν χειρῶν μας παρατηροῦμεν ὅτι τὸ σῶμα καταπίπτει πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς. Τίς εἶνε ἡ αἰτία τοῦ φαινομένου τούτου; Τὸ αἴτιον ἀποκαλοῦμεν νόμον τῆς βαρύτητος καὶ τῆς ἔλξεως, ὁ δὲ Νεύτων κατέδειξεν ὅτι ὁ νόμος οὗτος δεσπόζων καὶ ἐπὶ πάντων τῶν οὐρανίων σωμάτων διατηρεῖ τὴν ἁρμονίαν καὶ τὴν κανονικότητα τῶν κινήσεων καὶ ἐλιγμῶν των. Ἀλλὰ τί ποτε εἶνε ὁ νόμος τῆς βαρύτητος καὶ τῆς ἔλξεως; τίς εἶνε ἡ εἶδρα αὐτοῦ καὶ τίς ἡ φύσις του;

Ἐπὶ τῶν ζητημάτων τούτων ἡ ἀγνοία μας εἶνε καὶ ἔσεται πλήρης καὶ ἀπόλυτος. Ἡ δύναμις αὕτη ἔχει ἄρα γε τὴν ἔδραν τῆς εἰς τὰ ἐλκυόμενα σώματα; ὑπάρχει ἐν τῷ αἰθέρι σώματι ἀόρατον ἐπενεργοῦν πρὸς σύνδεσμον καὶ ἔλξιν τῶν σωμάτων; ἢ ἡ δύναμις αὕτη εἶνε φυσικὸς μὲν νόμος, ἀλλὰ μὴ ἔχων τὴν ἔδραν αὐτοῦ εἰς οὐδὲν σῶμα, νόμος ὅλως ἀσώματος καὶ τοι δεσπόζων ἐπὶ τῆς φύσεως; Ὁ Νεύτων καὶ μετ' αὐτοῦ ἐπιφανεῖς τῶν ἡμερῶν μας φυσιοδίφαι ἀποδέχονται τὴν τελευταίαν ὑπόθεσιν, ἕτεροι δὲ ἀσφοδιστικῶν παιδαριωδῶν καὶ παραλόγων ἀγωνίζονται ν' ἀποδείξωσιν ὅτι ὁ νόμος τῆς ἔλξεως ἔχει τὴν ἔδραν αὐτοῦ εἰς τὰ σώματα, καὶ ἄλλοι πάλιν οὐδεμίαν τῶν ὑποθέσεων τούτων ἀποδεχόμενοι φρονοῦσιν ὅτι ὑπάρχει ἀόρατόν τι σῶμα, δι' οὗ ὁ μέγας τῆς φύσεως νόμος λειτουργεῖ. Τὸ δὲ ἐπιστημονικὸν γεγονός εἶνε ὅτι ὁ μὲν νόμος τῆς βαρύτητος εἶνε μυστηριώδης καὶ ἀκατάληπτος, ἢ δὲ ὑπαρξίς αὐτοῦ βεβαία καὶ ἀναμφίλεκτος.

Ἐκ σπερματικῶν μορίων συγκειμένων ἐκ στοιχείων ὑλικῶν τῆς αὐτῆς φύσεως ἀναπτύσσονται διάφορα ὀργανικὰ ὄντα. Ἐκ τοῦ ἑνὸς παράγεται δένδρον, ἐκ τοῦ ἑτέρου ἵππος, ἐξ ἑτέρου πάλιν ἐλέφας καὶ ἐξ ἄλλου ἄνθρωπος. Οὐδεὶς ἀμφιβάλλει ὅτι ἐν ἐκάστῳ τῶν μορίων τούτων ὑπάρχει ἰδέα τις καὶ δύναμις ἀνελλισσομένη ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῆς ὀργανικῆς ζωῆς μέχρι τοῦ τέλους αὐτῆς. Ἀλλὰ τίς ἡ φύσις καὶ τίνες οἱ χαρακτῆρες, τίς δὲ ἡ πηγὴ τῆς ἰδέας καὶ τῆς δυνάμεως ταύτης; Ἴδου ζητήματα μὴ λαβόντα λύσιν τινὰ καὶ ἐφ' ὧν ἀπόλυτος ὑπάρχει ἀγνοία μηδὲ ὅλως κλονίζουσα τὴν περὶ ὑπαρξέως τῆς μυστηριώδους δυνάμεως ἐπιστημονικὴν πεποίθησιν. «ignorantia modi non tollit certitudinem facti», «ἡ ἀγνοία τοῦ τρόπου δὲν κλονίζει τὴν περὶ τῆς ὑπαρξέως τοῦ γεγονότος βεβαιότητα».

Τούτων οὕτως ἐχόντων προβαίνει ὁ Χίρν εἰς τὴν μελέτην τῶν γεγονότων ὅπως ὀρίση τοὺς ὅρους τοῦ προβλήματος.

Ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος ὑπάρχει, καὶ τὰ μὲν αἰσθητήρια μᾶς πείθουσι περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, ἡ δὲ ἐπιστήμη διὰ τῶν ἐρευνῶν καὶ παρατηρήσεων τῆς βεβαιοῖ ὅτι δὲν ὑπῆρξε κατὰ τὸ παρελθὸν αἶος σήμερον ἐμφανίζεται. Ἡ παρούσα μορφή καὶ κατάστασις τῆς Γῆς ἦν οἰκοῦμεν ἔλαβε μίαν ἀρχὴν, τὰ δὲ ἐπ' αὐτῆς φαινόμενα ἦσαν ἄλλοια κατ' ἐποχὴν παρελθοῦσαν καὶ μὴ δυναμμένη ἀκριβῶς νὰ ὀρισθῇ. Ὑπῆρξεν ἐποχὴ καθ' ἣν ἡ ἐμφάνισις καὶ διατήρησις τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς Γῆς ἦτο φυσικῶς ἀδύνατος, αἱ δὲ γεωλογικαὶ παρατηρήσεις κατέδειξαν προφανῶς ὅτι κατὰ τὸν προηγούμενον αὐτῆς ὀργανισμὸν οὔτε φυτικοὶ ὀργανισμοὶ οὔτε ζωικὰ ὄντα ἐπεφαίνοντο ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου πλανήτου.

Πρὸς ἐξήγησιν τοῦ ὁρατοῦ κόσμου ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια πολλὰ καὶ διάφορα ἐπενόησε συστήματα καὶ ὑποθέσεις, ἀλλ' ἅπαντα ἐπὶ τέλους εἰς δύο ἀνάγονται.

Ἡ αἰ οὐσίαι, ἐξ ὧν σύγκειται ἡ ὕλη, καὶ οἱ διέποντες αὐτὴν νόμοι ὡς καὶ πάντα τὰ ὄντα εἴτε ὁρατὰ εἴτε ἀόρατα παρήχθησαν ἐκ τινος πρώτου αἰτίου ὑπερκοσμίου, ὑπερφυσικοῦ καὶ αἰωνίου.

Ἡ ἡ ὕλη οὐδεμίαν ποτὲ ἔλαβεν ἀρχὴν, ἐν δὲ τῇ αὐτομάτῳ αὐτῆς μεταβολῇ καὶ τροποποιήσει παρήγαγε τὴν διοργάνωσιν τοῦ Παντός καὶ πάντα τὰ κοσμολογικὰ φαινόμενα, ὡς καὶ αὐτὰ τὰ πνευματικὰ καὶ ἀόρατα.

Αἰτιότης ἐγκόσμιος ἢ αἰτιότης ὑπερκόσμιος. Ἴδου αἱ δύο ὑποθέσεις ἀπέναντι τῶν ὁποίων καταλήγουσι πάντα τὰ συστήματα καὶ πᾶσαι αἱ ὑποθέσεις τῶν θρησκευμάτων, τῆς φιλοσοφίας, τῶν πειραματικῶν ἐπιστημῶν καὶ τοῦ κοινοῦ νοός. Ὁ ἐπιστήμων, ὡς καὶ ὁ ἀπλούστερος τῶν ἀνθρώπων, εὐρίσκεται ἀπέναντι τῶν δύο τούτων ὑποθέσεων, ὧν ἡ μία εἶνε ἐκ διαμέτρου ἐναντία τῆς ἐτέρας, κατ' ἀνάγκην δὲ, ἐὰν ἡ μία εἶνε ἀληθής, ἡ ἑτέρα εἶνε ἀνυπόστατος καὶ ψευδής.

Ὁ φυσιοδίφης δὲν δύναται νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἀμεσον ἀπόδειξιν τῆς ὑπερκοσμίου αἰτιότητος χωρὶς νὰ ἐξέλθῃ τῆς ἀρμοδιότητος καὶ τῆς σφαιρᾶς τῶν πειραματικῶν ἐπιστημῶν καὶ χωρὶς νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν μέθοδον δι' ἧς προβαίνει εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ δύναται μελετῶν ἐπὶ τῶν γεγονότων, ἐπὶ τῶν γινωστώων τῆς ὕλης ἰδιοτήτων καὶ τῶν διεπόντων αὐτὴν νόμων νὰ ἀναλύσῃ καὶ ἐρευνήσῃ τὴν δευτέραν τῶν ὑποθέσεων, ἐάν τούτ' ἔστιν ἐκ τῆς ὕλης καὶ τῆς αὐτομάτου λειτουργίας τῶν νόμων αὐτῆς ἐδύνατο νὰ προκύψωσι πάντα τὰ κοσμολογικὰ φαινόμενα ἢ ἐάν τινα τούτων μαρτυροῦσι περὶ τοῦ φυσικῶς ἀδυνατοῦ τῆς παραγωγῆς τοῦ Κόσμου ἀπὸ μόνης τῆς ὕλης ἀνευ τῆς ἐνεργείας ἄλλου αἰτίου πνευματικοῦ, παντοδυνάμου, ὑψίστης τελειότητος, ἀπείρου διανοίας καὶ ἀνεξαρτήτου τῶν νόμων τῆς φύσεως.

Προβαίνοντες εἰς τὴν μελέτην ταύτην δυνάμεθα διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης νὰ βεβαιώσωμεν τὰς ἐπομένους ἀληθείας.

Ἐπάρχουσιν ἐν τῇ φύσει δυνάμεις μὴ ἐκπορευόμεναι ἀπὸ τῆς ὕλης οὐδὲ μετ' αὐτῆς ἀδιασπᾶστως συνεχόμεναι.

Ἡ ζωὴ δὲν δύναται νὰ παραχθῇ ἀπὸ τῆς ὕλης αὐτομάτως.

Αἱ νοητικαὶ δυνάμεις, πνευματικῆς οὔσαι φύσεως, πηγάζουσιν ἀναγκάως ἀπὸ αὐλοῦ αἰτιότητος.

Ἡ δύναμις τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας, οὔσα ἢ ἀρνησις πασῶν τῶν ἰδιοτήτων καὶ τῶν ἀναγκάων τῆς φύσεως νόμων, δὲν ἔλαβε τὴν ἀρχὴν καὶ ὑπόστασιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς ὕλης, εἶνε δὲ αὐτενεργὸς καὶ ἀπὸ τοῦ σώματος ἀνεξάρτητος.

Ἡ ὕλη δὲν ὑπῆρξεν ἀπὸ τῆς αἰωνιότητος.

Καὶ περὶ μὲν τῶν πρώτων τούτων ἀληθειῶν θέλομεν ἐνασχοληθῆν ἐν ἰδιαίτεραις μελέταις, περὶ δὲ τῆς τελευταίας θα ἀναφέρω ἐνταῦθα τὰς σκέψεις τοῦ ἐξόχου τῆς φύσεως Ἰγνηλάτου.